

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 341

Gospodarka i przestrzeń

Redaktorzy naukowi
Stanisław Korenik
Niki Derlukiewicz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-457-8

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Dariusz Głuszczyk: Ekonomiczne bariery działalności innowacyjnej przedsiębiorstw w regionach Polski a Krajowy Fundusz Kapitałowy	11
Hanna Godlewska-Majkowska, Agnieszka Komor: Biogospodarka a zarządzanie marketingowe w wybranych jednostkach samorządu terytorialnego	23
Piotr Hajduga: Rewitalizacja przestrzeni śródmiejskiej na przykładzie Świdnicy – wybrane aspekty	37
Amelia Kin: Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwach MŚP a kryzys finansowy	54
Beata Kisielewicz: Rozwój społeczno-ekonomiczny Polski Wschodniej – wybrane aspekty	62
Dorota Korenik: Formy oddziaływania samorządu terytorialnego na regionalny sektor finansowy	72
Aleksandra Koźlak: Ocena dostępności transportowej ośrodków wiedzy i innowacji w Polsce	83
Agnieszka Krześ: Budżet obywatelski jako inicjatywa wspierająca postawę społeczeństwa obywatelskiego	93
Barbara Kutkowska, Tomasz Pilawka: Rola Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) w budowaniu kapitału społecznego wsi	104
Florian Kuźnik: Polityka miejska regionu przemysłowego	120
Henryk Łabędzki, Mirosław Struś: Społeczne determinanty rozwoju przygranicznych obszarów wiejskich w południowo-zachodniej Polsce	136
Andrzej Luczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Globalizacja gospodarki a przekształcenia sektora lokalnego – wybrane problemy.....	146
Magdalena Łyszkiewicz: Audyt zgodności opracowania wieloletniej prognozy finansowej gminy z wymogami ustawy o finansach publicznych ...	158
Marian Maciejuk: Pomoc publiczna przedsiębiorcom w Polsce w okresie kryzysu.....	171
Katarzyna Miszczak: Kapitał społeczny, ludzki i kreatywny w rozwoju gospodarczym	182
Monika Musiał-Malago: Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach na przykładzie miasta Krakowa	199
Mirosława Marzena Nowak: Miejsce spółdzielni mleczarskich w rozwoju regionalnym: przypadek województwo łódzkie, Polska	213

Monika Paradowska: Innowacje jako determinanta zrównoważonego rozwoju transportu w miastach.....	223
Andrzej Raczyk: Internacjonalizacja działalności podmiotów gospodarczych na przykładzie pogranicza polsko-niemieckiego	236
Małgorzata Rogowska: Jakość przestrzeni publicznej w rozwoju aglomeracji miejskich.....	245
Karolina Rosomacha: Wpływ wiedzy i innowacji na rozwój regionów w Republice Czeskiej	254
Dorota Rynio: Dylematy polityki regionalnej w nowym okresie programowania w UE	263
Alicja Słodczyk: Przemiany Warszawy na tle modelu miasta postmodernistycznego	274
Mirosław Struś, Henryk Łabędzki: Rola kapitału społecznego w rozwoju obszarów przygranicznych południowo-zachodniej Polski.....	285
Monika Szymura: Ochrona prawnoautorska w gospodarce opartej na wiedzy	294
Eugeniusz Wojciechowski: Ekonomiczny wymiar administracji publicznej .	304
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Rozwój województw Polski Południowej z uwzględnieniem metropolii	315

Summaries

Dariusz Głuszczyk: Economic barriers to innovation activity of enterprises in the regions of Poland vs. Polish National Capital Fund.....	22
Hanna Godlewska-Majkowska, Agnieszka Komor: Bio-economy and marketing management in selected local government units	36
Piotr Hajduga: Revitalisation of downtown space on example of Świdnica – chosen aspects.....	53
Amelia Kin: Risk management in SMEs and the financial crisis.....	61
Beata Kisielewicz: Socio-economic development of Eastern Poland – chosen aspects.....	71
Dorota Korenik: Forms of influence of regional government on the regional financial sector	82
Aleksandra Koźlak: Assessment of transport accessibility to centres of knowledge and innovation in Poland.....	92
Agnieszka Krześ: Participatory budgeting as an initiative supporting the attitude of civil society.....	103
Barbara Kutkowska, Tomasz Pilawka: The role of National Network of Rural Areas (NNRA) in the creation of social capital of rural areas	119
Florian Kuźnik: Urban policy in a post-industrial region	133
Henryk Łabędzki, Mirosław Struś: Social determinants of rural border areas development in south western part of Poland.....	145

Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Globalization of economy and transformation of the local sector – selected problems	157
Magdalena Łyszkiewicz: Auditing the conformity of multi-year financial outlooks of a community with the public finance act	170
Marian Maciejuk: Public aid for entrepreneurs in Poland in the recession period	181
Katarzyna Miszczak: Social capital, human capital and creative capital in economic development	198
Monika Musiał-Malago: The stage of spatial planning in municipalities on the example of the city of Krakow	212
Mirosława Marzena Nowak: Place of dairy cooperatives in the regional development: case of Lodz Voivodeship, Poland	222
Monika Paradowska: Innovations as a determinant of sustainable urban transport development	235
Andrzej Raczyk: Internationalization of enterprises – Polish-German borderland case study	244
Małgorzata Rogowska: The quality of public space in agglomeration	253
Karolina Rosomacha: The impact of knowledge and innovation on the development of regions in the Czech Republic	262
Dorota Rynio: Dilemmas of regional policy in a new programming period of the EU	273
Alicja Słodczyk: Changes of Warsaw on a background of postmodern city ...	284
Mirosław Struś, Henryk Łabędzki: The role of social capital in the development of border areas of south-western Poland	293
Monika Szymura: Protection of authors' rights in knowledge-based market economy	303
Eugeniusz Wojciechowski: Economic dimension of public administration ...	314
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Development of voivodeships of southern Poland with reference to the metropolises	326

Katarzyna Miszczak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KAPITAŁ SPOŁECZNY, LUDZKI I KREATYWNY W ROZWOJU GOSPODARCZYM¹

Streszczenie: W artykule przedstawiono zwięzłą charakterystykę koncepcji roli poszczególnych rodzajów kapitałów w rozwoju gospodarczym, podejmując próbę redefinicji czynnika kreatywności. Szczególną uwagę zwrócono na różne operacjonalizacje kapitału społecznego oraz problemy związane z lokalnym kapitałem społecznym. Opisano specyfikę kapitału ludzkiego i różnice między gospodarką opartą na wiedzy a gospodarką kreatywną. W obliczu współczesnych wyzwań dla rozwoju regionalnego związanych z kapitałem społecznym, ludzkim i kreatywnym zaproponowano możliwe kierunki działań w gospodarowaniu przestrzenią społeczno-ekonomiczną.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, kapitał ludzki, kreatywność, rozwój regionalny.

DOI: 10.15611/pn.2014.341.15

1. Wstęp

Fundamentem myślenia o przyszłości krajów lub regionów i jednocześnie jednym z kluczowych uwarunkowań kształtowania się ich nowej sytuacji jest m.in. jakość zasobów ludzkich, odnoszonych do ludzi, jak i całych grup społecznych, ich umiejętności, predyspozycji i zdolności do generowania wartości dodanej, czyli innymi słowy: jakość szeroko rozumianego kapitału społecznego i ludzkiego. Właśnie słowo kapitał jest źródłem kontrowersji. W literaturze spotkać można wiele alternatywnych jego definicji. Przeważająca większość określeń zawiera jednak dwa wspólne elementy. Po pierwsze kapitał jest jakimś zasobem, a po drugie dzięki niemu można wygenerować strumień jakichś korzyści, np. dochodów lub usług. Na potrzeby dalszego wywodu przyjęto takie rozumienie kapitału.

W ramach ożywionej debaty, która toczy się od wielu lat na temat regionów i ich roli w budowaniu potencjału rozwojowego państw, funkcjonują zarówno tradycyjne, jak i innowacyjne pojęcia, założenia i koncepcje dotyczące trzech podstawowych rodzajów kapitału, społecznego, ludzkiego i kreatywnego. Regionalne/lokalne zasoby

---

¹ Artykuł napisany na podstawie: K. Miszczak, *Dylematy rozwoju regionu ekonomicznego w świetle wyzwań XXI wieku*, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 108-122.

wiedzy, umiejętności i kreatywności, które składają się na zlokalizowane zdolności, są nierozzerwalnie powiązane z kapitałem ludzkim i kapitałem społecznym. W sytuacji kryzysu demograficznego i finansowego podstawowe jednak pytanie brzmi, które obszary staną się „lepkimi miejscami” dla wykształconych, przedsiębiorczych i kreatywnych młodych ludzi, to znaczy, które terytoria będą zdolne do przyciągnięcia i zatrzymania deficytowego, mobilnego kapitału ludzkiego²? Podjęte w tym opracowaniu rozważania będą stanowiły próbę odpowiedzi na to pytanie.

2. Rola kapitału społecznego w gospodarce

Problematyka kapitału społecznego zaczęła pojawiać się w literaturze już w latach 60. XX wieku. Sprecyzowano wówczas możliwe rozumienie powyższego terminu oraz szereg jego cech, np. G.C. Homans wskazał istnienie norm wspierających tworzenie się zaufania między ludźmi³, co zostało wykorzystane do późniejszych prób definiowania kapitału społecznego. Jako pierwszy, na początku lat 70. ubiegłego stulecia, zaawansowane badania nad tym terminem podjął G. Loury⁴. Następnie zainspirował J. Colemana⁵, który kapitał społeczny zdefiniował przez funkcję, jaką pełni; składa się on z pewnych aspektów struktury społecznej i ułatwia pewne działania jednostek, które są wewnątrz tych struktur. Tak jak inne formy kapitału, charakteryzuje się on produktywnością, umożliwia bowiem osiągnięcie pewnych celów, które byłyby nieosiągalne pod jego nieobecność⁶. Coleman sygnalizuje też, iż „kapitałem społecznym jest każdy aspekt nieformalnej organizacji społecznej, który konstituuje zasoby produkcyjne dla jednego lub większej ilości podmiotów”⁷, sugerując, iż nie organizacje formalne, a właśnie nieformalne tworzą kapitał społeczny.

Do upowszechnienia zagadnienia kapitału społecznego w rozwoju gospodarczym przyczynił się też R. Putnam⁸, który scharakteryzował związek między ka-

---

² B. Domański, *Historia i przyszłość europejskich regionów – w poszukiwaniu nowych podejść*, [w:] *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, red. P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, t. 1, Wydawnictwo Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 51.

³ G.C. Homans, *Social Behavior Its Elementary Forms*, Harcourt, Brace and World, New York 1961, s. 386, [cyt. za:] Z.J. Stańczyk, *Kapitał społeczny a społeczna gospodarka rynkowa*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa w Polsce. Model a rzeczywistość*, red. S. Partycki, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000, s. 486.

⁴ G. Loury, *A dynamic theory of racial income differences*; [w:] *Women, Minorities and Employment Discrimination*, red. P.A. Wallace, A. Le Mund, Lexington Books, Lexington, Mass 1977, [cyt. za:] Z.J. Stańczyk, wyd. cyt., s. 486.

⁵ J.S. Coleman, *A rational choice perspective on economic sociology*, [w:] *The Handbook of Economic Sociology*, red. N.J. Smelser, R. Swedberg, Princeton University Press, Princeton 1994.

⁶ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Mass 1994, s. 302.

⁷ J.S. Coleman, *A rational...*, s. 170.

⁸ Zob. szerzej: R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.

piętałem społecznym a efektywnością instytucji politycznych. Rozwijając podejście Colemana, Putnam stwierdził, że kapitał społeczny obrazuje takie cechy społeczeństwa, jak zaufanie oraz normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania, przy czym zasadnicze znaczenie mają poziome, a nie pionowe powiązania w ramach obywatelskiego zaangażowania. Mające nieformalny, horyzontalny i osobowy charakter sieci powiązań wywierają dobroczynny wpływ na gospodarkę kraju czy regionu⁹. W skali jednostkowej silne więzi wspólnotowe mogą powodować korzyści ekonomiczne, gdyż między znającymi się osobami, „zakorzenionymi” w danej wspólnocie łatwiej może wytwarzać się zaufanie, co może wpłynąć na koszty transakcji¹⁰.

Kapitał społeczny można podzielić na dwa główne rodzaje¹¹: kapitał wiążący w ramach grupy (spajający, *bonding-exclusive*) oraz kapitał wychodzący poza własną grupę społeczną (pomostowy, *bridging-inclusive*). Jest on przypisany do określonych miejsc (regionów, krajów, miast) i nie można go łatwo przemieszczać lub instalować. Jest on produktem rozwoju historycznego i akumulowany w długim okresie. R. Putnam przestudiował historię południowych i północnych regionów Włoch, co pozwoliło mu pozytywnie zweryfikować teorię kapitału społecznego; ponadto stwierdził, że jakość sprawowania rządów i efektywność modernizacyjna rządów regionalnych pozytywnie koreluje z obecnością lub brakiem kapitału społecznego. Najbardziej skuteczne w polityce rozwoju ekonomicznego rządy na północy, posiadając tradycje samorządu komunalnego sięgające XII wieku, stanowią bazę obecnej kultury zaufania, współpracy i wzajemności. Inaczej jest na słabiej rozwiniętym południu, gdzie przez długie stulecia dominowały stosunki feudalne oraz autorytaryzm i biurokracizm obcych rządów, przez co ukształtował się tam anormalny familizm, polegający na obdarzaniu zaufaniem tylko najbliższych członków rodziny. O ile wnioski dotyczące znaczenia kapitału społecznego w rozwoju regionalnym Włoch wydają się słuszne, o tyle badania dotyczące USA, w których Putnam wskazuje malejący poziom zaufania społecznego i zmniejszającą się liczbę stowarzyszeń, nie do końca tłumaczą szybki rozwój wielu regionów. Podstawowe wartości, takie jak zaufanie i uczciwość, stanowiące fundament kapitału społecznego, można bowiem zastąpić formalnymi i nieformalnymi instytucjami (system prawa, wewnętrzne zasady postępowania stosowane przez stowarzyszenia zawodowe, dążenie do utrzymania dobrej reputacji)¹². Ta zamiana jest jednak kosztowna i stać na nią jedynie gospodarki zamożne (np. takie jak USA). Zgadza się z tym T.N. Clark, reprezentujący pogląd nie w pełni zbieżny z założeniami R. Putnama. Opracowując koncepcję Nowej Kultury Politycznej, zauważa on, że nie można koncentrować się wyłącznie

⁹ Tamże, s. 258.

¹⁰ Z.J. Stańczyk, wyd. cyt., s. 485.

¹¹ R.D. Putnam, *E pluribus unum, diversity and community in the twenty-first century*, „Scandinavian Political Studies” 2007, vol. 30, no. 2.

¹² S. Korenik, *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011, s. 46.

na tradycyjnych organizacjach życia społecznego w stosunku do społeczeństw krajów wysokorozwiniętych, należy także analizować ruchy nieformalne¹³.

Także B. Jordan inaczej analizuje model funkcjonowania kapitału społecznego w rozwoju jednostek przestrzennych. Kapitał społeczny może również pełnić funkcję czynnika o charakterze negatywnym, nie zawsze stymulującym rozwój, czasami wręcz stanowiącym jego barierę. Według jego koncepcji, opartej m.in. na pracach M. Olsona i J.M. Buchanana, gospodarka rynkowa wręcz sprzyja maksymalizowaniu realizacji swoich interesów przez rozmaite „koalicje redystrybucyjne” kosztem niezorganizowanych jednostek, co zakłóca proces rynkowej alokacji dóbr i służy ich przechwytywaniu w celu rozdzielenia między członków „koalicji” na preferencyjnych warunkach¹⁴. Ci, którzy nie należą w ten sposób do uprzywilejowanych, są w większym stopniu narażeni na porażkę.

Podejście to nie umniejsza roli kapitału społecznego w gospodarce, a pozwala jedynie dostrzec fakt, iż istnieją różne formy gromadzenia i użytkowania kapitału społecznego – mniej lub bardziej korzystne z punktu widzenia dobrobytu społecznego. Potwierdza to również koncepcja F. Fukuyamy, który stwierdza, iż jedną z nieprawidłowości w działalności gospodarczej stał się rosnący brak zaufania poszczególnych podmiotów, brak zaufania zbudowanego na założeniu, że innych członków zbiorowości cechuje uczciwość i działanie kooperatywne oparte na wspólnie wyznaczanych normach nakładających do powszechnie akceptowanych zachowań. W jego opinii to właśnie zaufanie jest uwarunkowanym historycznie i kulturowo kapitałem społecznym, którego istnienie pozytywnie wpływa na rozwój ekonomiczny oraz dobrobyt społeczeństwa¹⁵. F. Fukuyama podaje przykład społeczności w Chinach, gdzie poziom zaufania i solidarności jest dość wysoki, ale nie w stosunku do jednostek spoza grupy, co może mieć wpływ na ich wyniki gospodarcze.

Negatywny kapitał społeczny wynika z wielu przyczyn. Jedną z nich jest fakt, że nie wszystkie grupy pracują na rzecz wspólnego dobra, wiele spośród nich usiłuje maksymalizować realizację własnych interesów kosztem osób „z zewnątrz”¹⁶. Przykładem takich zachowań jest funkcjonowanie grup przestępczych, mafii, grup klanowych. A. Matysiak uważa natomiast, że w rzeczywistości mamy do czynienia

¹³ P. Swianiewicz, *Nowe interpretacje teoretyczne polityki miejskiej*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2005, nr 2, s. 16.

¹⁴ Por. M. Olson, *The Logic of Collective Actions, Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press 1965; J.M. Buchanan, *An Economic Theory of Clubs*, „Economica” 1965, no. 32, s. 1-14; B. Jordan, *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Polity Press 1996, [cyt. za:] K.W. Frieske, *Marginalność społeczna – normalność i patologia*, [w:] *Marginalność i procesy marginalizacji*, red. K.W. Frieske, Wydawnictwo IPiSS, Warszawa 1999, s. 23.

¹⁵ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997, s. 38.

¹⁶ A. Kiersztyn, *Kapitał społeczny-ideologiczne konteksty pojęcia*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005, s. 49; por. A. Portes, *Social capital, Its origins and applications in modern sociology*, „Annual Review of Sociology” 1998, vol. 24.

z mieszanym kapitałem społecznym, gdyż negatywny kapitał społeczny „nie jest bytem samodzielnym”, a „swoją egzystencję czerpie w pewnym sensie z pozytywnego kapitału społecznego”¹⁷.

Konkludując, można stwierdzić, iż w literaturze występują różne podejścia do wyjaśniania i oceny roli kapitału społecznego w rozwoju współczesnej gospodarki. Różne są także operacjonalizacje kapitału społecznego, zaufanie (*trust*) i normy społeczne (np. norma wzajemności); sieci społeczne, np. liczba znajomych, ścisłość powiązań (*social networks*); liczba organizacji, do których się należy (np. instrument Putnama). Niewątpliwie jednak kapitał społeczny, bez względu na jego wymiar (tab. 1), jest niezwykle ważnym składnikiem uwarunkowań powodzenia działań zbiorowych podejmowanych w gospodarce narodowej czy regionalnej.

Tabela 1. Grupy wskaźników kapitału społecznego

Wskaźniki dotyczące strukturalnego wymiaru kapitału społecznego	Wskaźniki dotyczące regulatywnego wymiaru kapitału społecznego	Wskaźniki dotyczące behawioralnego wymiaru kapitału społecznego
Grupy społeczne Sieci społeczne	Normy Współdziałania Zaufanie Solidarność	Współpraca Działanie zbiorowe Komunikacja

Źródło: M. Theiss, *Kapitał społeczny środowiska lokalnego – pojęcie i wskaźniki*, skrót prezentacji z seminarium naukowego pt. „Kapitał społeczny i środowisko lokalne, potrzeby i możliwości”, 3 III 2004, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, s. 3.

Zdolności aktorów regionalnych do angażowania się w działania ukierunkowane na tworzenie wizji przyszłości i budowanie strategii regionalnych są związane z potencjałem absorpcyjnym regionalnych sieci. Członkowie sieci regionalnych wykazują znacznie większą skłonność do wzajemnego poznawania opinii i stanowisk na temat przyszłości regionu w sytuacji istnienia dużych zasobów kapitału społecznego sprzężonego z regionem¹⁸. „Procesy zbiorowego uczenia się są – obok potencjału kreatywnego – najlepszą gwarancją wysokiej skuteczności działań na rzecz stworzenia wizji przyszłości regionu”¹⁹.

Należy podkreślić, iż kapitał społeczny służy zarówno umacnianiu więzi wewnątrz sieci społecznej, jaki i nawiązywaniu nowych kontaktów poza nią. Słabe więzi wewnątrz grupy społecznej niekoniecznie są zjawiskiem negatywnym. Mark

¹⁷ A. Matysiak, *Reprodukcja kapitału społecznego w gospodarce*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach...*, s. 217.

¹⁸ E.J. Malecki, *Kapitał społeczny w kontekście regionalnym*, [w:] *Problematyka przyszłości regionów...*, s. 44.

¹⁹ V. Harmaakorpi, T. Uotila, *Building regional visionary capability. Futures research in resource-based regional development*, “Technological Forecasting And Social Change” 2006, no. 73, s. 787.

Granovetter wskazał korzyści, jakie dają słabe więzi społeczne, umożliwiając większą mobilność obywateli (zgodnie z angielskim przysłowiem *Travelling broadens the mind*). Zbyt silne więzi w społeczności mogą powodować tendencje do odrzucania nowych prądów społecznych, innowacyjnych pomysłów (efekt izolacyjny) i w konsekwencji prowadzić do stagnacji, a nawet regresu społeczno-gospodarczego. Już od ostatniej dekady XX wieku kapitał społeczny ma tendencję do erozji spowodowanej rozwojem cywilizacyjnym i nasilaniem się postaw indywidualistycznych. Wyróżnić można potencjalne problemy związane z lokalnym kapitałem społecznym²⁰:

- znaczne dysproporcje między osobami/grupami w dostępie do kapitału społecznego (problem ekskluzji społecznej);
- koncentrowanie się kapitału społecznego w rodzinie i małych grupach (problem anormalnego familizmu);
- koncentrowanie się kapitału społecznego w grupach ekskluzywnych lub przestępczych (problem klik i „grup trzymających władzę”).

3. Specyfika kapitału ludzkiego a rozwój ekonomiczny

Wydaje się jednak, iż aby pojawiło się większe niż obecnie „oddolne” zaangażowanie w rozwiązywanie społecznych problemów, istotne jest promowanie roli solidarności społecznej i samopomocy, roli integracji społecznej na poziomie lokalnym na równi z aktywizowaniem ludzi do działań sprzyjających poprawie ich trudnej sytuacji. Istnieje więc potrzeba wykreowania pożądanego kapitału społecznego i kapitału ludzkiego, odradzania się więzi lokalnych, wzrostu innowacyjności, przedsiębiorczości i zdolności do formułowania programów rozwojowych oraz wzrostu efektywności i samoorganizacji lokalnych społeczności²¹. Więzy te powinny być budowane na wzajemnym zaufaniu oraz na identyfikowaniu się członków lokalnych zbiorowości z problemami, występującymi na terenie miejsca ich zamieszkania, a także poczuwaniu się do współodpowiedzialności w rozwiązywaniu istniejących problemów. Stąd szczególnie zaznaczającą się różnicą w hierarchii czynników rozwojowych jest rosnące znaczenie czynników pozamaterialnych o charakterze społecznym, w tym przede wszystkim kapitału ludzkiego²².

OECD rozpatruje kapitał ludzki w kontekście GOW, jako rodzaj kapitału reprezentowany liczbą, jakością i strukturą zasobów ludzkich, zarówno zatrudnionych,

---

²⁰ M. Theiss, *Kapitał społeczny środowiska lokalnego – pojęcie i wskaźniki*, skrót prezentacji z seminarium naukowego pt. „Kapitał społeczny i środowisko lokalne, potrzeby i możliwości”, 3 III 2004, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, s. 3.

²¹ T. Madej, A. Danecki, W. Zasadzki, *Pomorze Zachodnie – nowe wyzwania dla polityki regionalnej i lokalnej*, Polityka Gospodarcza nr 1, Wydawnictwo SGH, Warszawa 1999, s. 103.

²² A. Sobol, *Społeczne aspekty lokalnego rozwoju zrównoważonego-doświadczenia gmin polskich i szwedzkich*, s. 3, referat pobrany ze strony Katedry Ekonomii Ekologicznej (materiał na prawach rękopisu) <http://www.kee.ae.wroc.pl> (11.11.2010); P. Drucker, *Praktyka zarządzania*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1994, s. 163.

jak i posiadających przygotowanie do zatrudnienia w sferze badań rozwojowych²³. „To ludzie, w odpowiednich warunkach i odpowiednio wyedukowani są nośnikami kreatywności i to oni są pierwszym i najważniejszym elementem niezbędnym do tworzenia klimatu kreatywności”²⁴. Zasoby ludzkie są jednym z elementów potencjału innowacyjnego regionu, czyli „określonego zbioru materialnych i niematerialnych zasobów, niezbędnych do kreowania i skutecznej komercjalizacji innowacji”²⁵.

Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, iż ujęcie kapitału ludzkiego ma szerszy charakter interdyscyplinarny, gdyż poza pierwiastkiem ekonomicznym zawiera wiele zjawisk o charakterze socjologicznym, etnicznym, kulturowym itp. Przy czym według M. Woolcocka kapitał ludzki i społeczny są komplementarne²⁶. Równocześnie różnica między tymi dwoma kapitałami jest istotna – jak zauważa B. Klimczak, kapitał ludzki jest prywatny, zużywa się, może być odtwarzany i powiększany oraz powstaje w wyniku indywidualnych decyzji, natomiast kapitał społeczny należy do określonej grupy, nie jest transferowalny, nie wymaga inwestycji oraz nie zużywa się w trakcie jego wykorzystywania, ale podlega aprecjacji²⁷.

Jako pierwszy pojęcia kapitału ludzkiego użył amerykański ekonomista J. Mincer (1958), który badał zagadnienie inwestowania w kapitał ludzki. Według niego odbywa się ono najpierw w szkole, a następnie poprzez doświadczenie zawodowe²⁸. Podwaliny teorii kapitału ludzkiego stworzyli także: T. Schulz (1971), G. Becker (1962, 1990), B. Weisbrod (1962), H. Uzawa (1965), Y. Ben-Porath (1967), R. Lucas (1988), C. Azariadis i A. Drazen (1990), S. Rebelo (1991), C. Jones (1996), L. Hendricks (2002), J. Benhabib i M. Spiegel (2002), R. Manuelli i A. Seshadri (2005).

Według Ministerstwa Rozwoju Regionalnego termin kapitał ludzki jest „pojęciem oznaczającym zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określającym zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości tworzenia nowych rozwiązań. W bezpośredniej korelacji z kapitałem ludzkim pozostaje kapitał społeczny, oznaczający zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami. Przy czym kapitał społeczny nie

---

²³ J. Wierzbowski, *Unia Europejska wobec wyzwań gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2007, s. 32.

²⁴ M. Kaliński, *Państwo w kreatywnej gospodarce XXI wieku*, [w:] *Spoleczeństwo i gospodarka w Europie XXI wieku*, red. G. Wrzeszcz-Kamińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 113.

²⁵ M. Haffer, *Innowacyjność przedsiębiorstw jako czynnik wzrostu gospodarczego*, [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego*, red. M. Haffer, W. Karaszewski, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 2004, s. 343.

²⁶ A. Jewtuchowicz, *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionu*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004, s. 97.

²⁷ B. Klimczak, *Wybrane problemy i zastosowania ekonomii instytucjonalnej*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2006, s. 123.

²⁸ *Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 20.

jest tylko prostą sumą kapitałów jednostek, ale jest także kreowany przez instytucje oraz pomnażany poprzez ich zdolność do współdziałania²⁹. W. Polak określa kapitał ludzki jako zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii ucieleśniony w każdej osobie oddzielnie i w społeczeństwie jako całości. Jest źródłem zdolności do pracy, usług, zarobków i bezpośredniej satysfakcji³⁰.

W kontekście gospodarki opartej na wiedzy kapitał ludzki można ująć w dwóch wymiarach: wartościowo-finansowym oraz społeczno-demograficznym. W pierwszym możliwe jest przeliczenie wartości kapitału ludzkiego jako sumy skapitalizowanych kosztów utrzymania i wykształcenia ludzi potrzebnych i zatrudnionych w danej działalności gospodarczej. W drugim natomiast kapitał ludzki „wyznaczają zasoby ludzkie stanowiące zbiorowości jednostek ludzkich, które cechuje wiedza, kompetencje i umiejętności uzyskane na drodze studiów wyższych, a które mogą służyć działalności badawczej, edukacyjnej, praktycznej, a w szczególności gospodarczej³¹. Innymi słowy, jest to ta część zasobów ludzkich, która uczestniczy w kształtowaniu GOW dzięki posiadanej lub nabywanej wiedzy, wykorzystywanej w działalności społeczno-gospodarczej.

Oddziaływanie kapitału ludzkiego na modernizację i kształtowanie się nowej sytuacji regionu ekonomicznego może odbywać się poprzez działalność edukacyjną i badawczą, które są komplementarne względem siebie. Kapitał ludzki bowiem może być interpretowany w wąskim lub w szerokim zakresie. Wąska interpretacja oznacza efekt inwestycji w oświatę, kształcenie dostępnego w gospodarce zasobu pracy społecznej, ucieleśnionej w jego cechach jakościowych. W szerokim znaczeniu kapitał ludzki definiowany jest jako efekt inwestycji nie tylko w oświatę i wykształcenie, lecz również innych inwestycji oddziałujących na poprawę cech jakościowych zasobów ludzkich: w zdrowie, ochronę środowiska, w kulturę, czyli aktualne zasoby uruchamiane w procesie pracy. Bez względu jednak na rozpatrywany zakres terminologiczny i znaczeniowy kapitał ludzki tworzą³²: ludzie z wyższym wykształceniem, studenci, nauczyciele akademicy, pracownicy naukowo-badawczy. Jednostki te determinują (poza innymi czynnikami, takimi jak ochrona zdrowia, sytuacja na rynku pracy, dostęp do urządzeń wyprodukowanych w oparciu o nowe technologie i osiągnięcia badawczo-rozwojowe³³) jakość kapitału ludzkiego, która w rezultacie w istotny sposób określa możliwości rozwojowe regionu. Dzięki

---

²⁹ Program Operacyjny Kapitał Ludzki – wersja zatwierdzona przez Komisję Europejską, <http://www.funduszezstrukturalne.gov.pl/NSS/programy/krajowe/pokl/oprojekcie/>, s. 5 (20.01.2011).

³⁰ W. Polak, *Rola kapitału ludzkiego w gospodarce*, [w:] *Spółczesność i gospodarka...*, s. 126; por. *Kapitał ludzki w gospodarce*, red. D. Kopycińska, PTE, Szczecin 2003.

³¹ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006, s. 15-16.

³² Tamże, s. 86.

³³ Zob. szerzej: G. Wronowska, *Czynniki kształtujące kapitał ludzki w krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza*, [w:] *Kapitał ludzki jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, red. D. Kopycińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 15-16.

nieprzeciętnym umiejętnościom i posiadanej wiedzy wybitne jednostki ludzkie są zdolne do podejmowania wyzwań, rozwiązywania problemów w regionie i kreowania jego innowacyjnej struktury przestrzennej, dostosowanej do wyzwań nowego regionalizmu. Istotną jednak kwestią jest tworzenie w regionie odpowiednich warunków zachęcających taki zasób ludzki do osiedlenia się lub funkcjonowania na jego terytorium. Można to uczynić poprzez rozwój konkurencyjnej infrastruktury niezbędnej do procesu kształcenia oraz wspierania i powiększania zalet społeczności regionalnej.

Pomiar kapitału ludzkiego wymaga ustalenia wskaźników empirycznych, które odnoszą się do powyższych jego elementów. W literaturze spotyka się wiele mierników i metod ich analizy. Wyróżnia się trzy podstawowe sposoby mierzenia kapitału ludzkiego. Pierwszy polega na określaniu kosztów zdobycia określonego wykształcenia lub poziomu kwalifikacji (koszt ten mierzy się czasem spędzonym w kręgu instytucji edukacyjnych). Drugim jest sprawdzanie ludzkich umiejętności i wiedzy za pomocą np. testów. Trzeci sposób opiera się na pośrednim szacunku „produktywności” jednostki w oparciu o takie wskaźniki, jak dochody pozyskiwane z pracy, pewność zatrudnienia, status w hierarchii prestiżu³⁴.

Warto zauważyć, iż kapitał ludzki oddziałuje na wzrost gospodarczy poprzez podniesienie produktywności pracy lub przez zwiększenie zdolności gospodarki do wytwarzania i absorbowania innowacji. Innymi słowy, wzrost produktywności, a co za tym idzie: konkurencyjności możliwy jest tylko wtedy, gdy rozwojowi infrastruktury systemów edukacji i innowacji towarzyszy stała poprawa jakości kapitału ludzkiego. Wysoki poziom edukacji jest kluczowym wyzwaniem w kontekście budowania trwałego potencjału rozwojowego państwa lub regionu. Dzisiejsze peryferie nie przestaną nimi być bez konsekwentnego inwestowania w kapitał ludzki. Ponadto akumulacja kapitału ludzkiego może również powodować wzrost dochodów³⁵.

Równocześnie kapitał ludzki przyczynia się, a w zasadzie jego nieregularne rozmieszczenie w przestrzeni jest źródłem nierównomiernego rozwoju i w konsekwencji narastania dysproporcji. Zjawisko to tłumaczy nowa teoria wzrostu oparta na modelu wzrostu endogenicznego, który zakłada możliwość występowania regionalnych różnicowań dochodu. Regiony bogatsze posiadają większą akumulację szeroko rozumianego kapitału i mogą zatrudniać więcej pracowników w działalnościach badawczo-rozwojowych (B+R). Regiony biedniejsze natomiast nie będą notowały wzrostu dochodów, dopóki nie podniosą swojego poziomu technologicznego. Otwiera to drogę do pogłębiającej się dywergencji dochodów między regionami. Nie można jednak zapominać, że model wzrostu endogenicznego zakłada też pewne

---

³⁴ *Measuring what people know. Human capital accounting for the knowledge economy*, OECD, Paris 1996, s. 21.

³⁵ Por. G. Tondl, *Convergence after divergence?, Regional Growth in Europe*, Verlag, Wien–New York 2001; P. Romer, *Endogenous technological change*, “Journal of Political Economy” 1990, vol. 98, no. 5, part 2, s. 71-102.

przepływy zewnętrzne, które mogą prowadzić do konwergencji³⁶. Najważniejszą rolę w tym zakresie odgrywają wolny handel i przemieszczanie kapitału, zarówno materialnego, jak i ludzkiego. W tym miejscu po raz kolejny rodzi się pytanie odnośnie do zdolności pewnych miejsc do przyciągania większych przepływów, niż ma to miejsce w przypadkach innych, mniej konkurencyjnych lokalizacji. Regiony, jako „siły napędowe” gospodarki, wprowadzając nowe narzędzia analizy uwarunkowań rozwoju regionalnego, muszą stymulować rozwój trzeciego rodzaju kapitału, jakim jest kapitał kreatywny, zwłaszcza w swoich dużych ośrodkach miejskich. W kolejnym wyższym stopniu zorganizowania czy też rozwinięcia gospodarki opartej na wiedzy w centrum zainteresowania znajduje się nowy czynnik wzrostu i niematerialny zasób – kreatywność. Pierwszy na kreatywność jako czynnik rozwoju regionalnego zwrócił uwagę G. Törnqvist³⁷. Wprowadził on pojęcie środowiska kreatywnego (*creative milieux*), w którym dzięki występowaniu pokaźnych zasobów informacji łatwo przenoszonych przez kompetentną kadrę decyzyjną następuje akumulacja wiedzy. Inny z twórców teorii kapitału kreatywnego, Ch. Landry dodaje, że poprzez efekty *spill-over* środowisko to aktywizuje kreatywność w innych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego danego obszaru, prowadząc do kumulacji kreatywności³⁸.

4. Kreatywność we współczesnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej

Już Albert Einstein powiedział, że wyobraźnia jest ważniejsza od wiedzy. Tylko z pozoru jest to paradoksalne, gdyż jak słusznie zauważa M. Kaliński, „na potęgę państw składa się obecnie wiedza i umiejętności obywateli, ale w połączeniu z wyobraźnią i kreatywnością”³⁹. Również A. Kukliński opisuje kreatywność jako złożone zjawisko, którego dwa zintegrowane elementy to wiedza i wyobraźnia. Podkreśla przy tym, iż kreatywność nie może się rozwijać bez trzeciego filaru, jakim jest wolność, „klimat wolności rozwija wiedzę i wzbogaca ducha wyobraźni”⁴⁰. Nową gospodarkę kreatywną postrzega Kukliński jako wyzwanie dla Europy XXI wieku, „wizja promowania kreatywnej gospodarki europejskiej, to jest wyzwanie o znac-

---

³⁶ Zob. szerzej: P. Churski, *Rozwój regionalny w warunkach transformacji gospodarczej i integracji europejskiej*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Regionalny wymiar integracji europejskiej*, red. S. Ciok, D. Ilnicki, t. VIII/1, Wydawnictwo Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 31-45.

³⁷ G. Törnqvist, *Creativity and the Renewal of Region Life*, [w:] *Creativity and context*, red. A. Buttner, „Lund Studies in Geography” 1983, Series B, 50, s. 91-112.

³⁸ Ch. Landry, *The Creative City, A Toolkit Urban Innovators Earthscan* 2000, s. 112-125.

³⁹ M. Kaliński, wyd. cyt., s. 105.

⁴⁰ A. Kukliński, *Ku kreatywnej Europie XXI wieku. Artykuł dyskusyjny*, [w:] *Unia Europejska w kontekście Strategii Lizbońskiej oraz gospodarki i społeczeństwa wiedzy w Polsce*, red. E. Okoń-Horodyńska, K. Piech, Wydawnictwo Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2006, s. 286.

nie większej skali i wyobraźni aniżeli Strategia Lizbońska⁴¹. I. Tomys zauważa, że tak jak w społeczeństwie industrialnym uniwersytety uczyły, jak wykorzystywać wiedzę, tak w społeczeństwie informacyjnym powinny uczyć, jak ją tworzyć, a miejsce człowieka w społeczeństwie wiedzy wyznacza jego kreatywność⁴². Różnice między koncepcją gospodarki opartej na wiedzy i gospodarki kreatywnej zawarte zostały w tabeli 2.

Tabela 2. Różnice między gospodarką opartą na wiedzy a gospodarką kreatywną

Cechy	Gospodarka oparta na wiedzy	Gospodarka kreatywna
Narzędzia	wiedza, informacje	kreatywność, wyobraźnia
Charakter zasobu, sposób ujmowania	Stały	zmienny, procesowy
Zdolności	wykorzystywanie efektów wytwarzanych w drodze nowych kombinacji, używanie istniejących zasobów wiedzy	odkrywanie nowych zasad
Typ produktu	innowacje (bez przeskoku technologicznego)	innowacje z potrzebą przeskoku technologicznego
Kodyfikacja	wiedza skodyfikowana (gromadzona w publikacjach naukowych, dokumentach, patentach)	wiedza nieskodyfikowana, „cicha” (gromadzona w ludzkich umysłach lub procedurach organizacji)
Wiedza	podlega transformacji, polegającej na opisie w medium przechowywane i transferowalne	nie poddaje się transformacji; nie jest możliwe użycie kodu, który umożliwi jej zmianę w informację
Systemy, procedury	wymaga precyzyjnie przygotowanego systemu, infrastruktury, procedur	nie wymaga precyzyjnie przygotowanego systemu, procedur; brak infrastruktury uniemożliwia swobodny przepływ kreatywności
Filary gospodarki	wiedza, wolność	wiedza, wyobraźnia, wolność
Ograniczenia	monopol, hermetyczność, asymetryczność wiedzy	bariery wewnętrzne w kapitale ludzkim, zmiana przyzwyczajeń, zmiany w systemie edukacji

Źródło: M. Kaliński, *Państwo w kreatywnej gospodarce XXI wieku*, [w:] *Spoleczeństwo i gospodarka w Europie XXI wieku*, red. G. Wrzeszcz-Kamińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 113.

Nie ulega wątpliwości, że w warunkach globalizacji decydująca o powodzeniu gospodarczym regionu będzie jego innowacyjność, oparta na kreatywności i dostosowaniu wiedzy do jego potrzeb. Głównymi ośrodkami innowacji w regionie są

⁴¹ Tamże, s. 287.

⁴² I. Tomys, *Istota wiedzy w gospodarce XXI wieku. Wybrane aspekty socjologiczne*, [w:] *Spoleczeństwo i gospodarka...*, s. 121.

miasta skupiające przedstawicieli tzw. klasy kreatywnej (*creative class*)⁴³. Klasa kreatywna to nowy typ społeczności, cechującej się tworzeniem wartości ekonomicznej dzięki własnej kreatywności. R. Florida zalicza do niej dwie grupy ludzi, których praca polega na kreatywnym rozwiązywaniu problemów i tworzeniu innowacji. Pierwsza grupa to Superkreatywni Indywidualiści, do której zaliczyć można naukowców, wykładowców uniwersyteckich, artystów, pisarzy, ludzi mediów. Druga grupa, składająca się z profesjonalistów z dziedzin nowoczesnej technologii, usług finansowych, prawniczych, zarządzania i medycyny, to Kreatywni Profesjonaliści. Należy jednak wyraźnie zaakcentować, iż Florida nie propaguje sztucznego tworzenia elit i podziału społeczeństwa na „kreatywnych” i „niekreatywnych”. Przeciwnie, twierdzi, że każdy człowiek jest istotą w jakiś sposób twórczą, ale tylko niewielki procent ludzi (w USA ok. 30%) ma szczęście pobierać wynagrodzenie za efekty ich kreatywności⁴⁴. Ich podstawowym zadaniem jest samodzielne myślenie, stosowanie niestandardowych podejść do różnorodnych zadań, samodzielna ocena sytuacji i wprowadzanie w życie nowych idei. Szacuje się, że na świecie jest ponad 150 mln przedstawicieli klasy kreatywnej, stanowiącej źródło kapitału kreatywnego.

R. Florida krytycznie odnosi się do poglądów głoszących zanik znaczenia „miejsca” w gospodarce opartej na wiedzy, gdyż „gospodarka w coraz większym stopniu nabiera treści w oparciu o rzeczywiste koncentracje ludzi w realnych miejscach”⁴⁵. Kreatywne jednostki wybierają miejsca, które cechuje model 3T⁴⁶: Technologie, Talent i Tolerancja. Technologie i innowacje to kluczowe komponenty składające się na zdolność miejsc i organizacji do rozwoju. Aby odnieść sukces, miejsca i organizacje muszą znać sposób na transformację wyników badań, idei i innowacji w dające się sprzedawać produkty, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Jednostki naukowe pełnią w tym procesie nadrzędną funkcję, udostępniając swoją innowacyjną infrastrukturę potrzebną do transferu innowacji. Drugie „T” stanowiące warunek konieczny dla miasta-regionu, aby zachęcić kreatywnych ludzi do osiedlenia się na jego terytorium, można sprowadzić do stwierdzenia, iż wiodącą siłą w efektywności ekonomicznej miejsc są utalentowani ludzie. Żyjemy w świecie bardzo dużej mobilności. Ludzie, zwłaszcza utalentowani i kreatywni, nieustannie się poruszają. Zdolność miejsc do przyciągania i zatrzymania u siebie tych najbardziej utalentowanych i kreatywnych jednostek jest najbardziej znaczącym elementem „ery kreatywności”. Teraz, kiedy gospodarka światowa staje się coraz bardziej konkurencyjna, wyzwaniem dla miejsc jest przyciąganie największych talentów, a także prowadzenie nie-

⁴³ R. Florida, *The Rise of the Creative Class, and How it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books, New York 2002.

⁴⁴ R. Florida, *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York – London 2005, s. 22; zob. także: *The Creative Compact, An Economic and Social Agenda for the Creative Age*, <http://www.creativeclass.org>, s. 3-4 (10.04.2011).

⁴⁵ R. Florida, *Cities and...*, s. 29.

⁴⁶ Tamże, s. 6; zob. także: R. Florida i in., *The University and the Creative Economy*, <http://www.creativeclass.org> s. 1-3 (10.04.2011).

zbędnych szkoleń i programów edukacyjnych, by podwyższyć swój poziom konkurencyjności⁴⁷. Miasta-regiony muszą być zatem miejscami otwartymi na nowe idee, wyróżniających się ludzi o alternatywnym stylu życia i pracy, muszą zmienić poglądy na status społeczny i strukturę społeczną. Kreatywne jednostki nie przenoszą się bowiem w te miejsca z powodów uznanych za tradycyjne: centra handlowe, obiekty sportowe, atrakcje turystyczne – to wszystko jest nieistotne, niewystarczające i nieatrakcyjne dla wielu przedstawicieli klasy kreatywnej. Tym osobom zależy na pozytywnych przeżyciach, otwartości na różnorodność i przede wszystkim – możliwości spełnienia się w kreatywnych zawodach. Te miejsca, które można nazwać najbardziej kreatywnymi, zajmują wysoką pozycję we wskaźnikach tolerancji, np. wskaźnik liczby bohemy (*Bohemian Index*) czy wskaźnik homoseksualistów (*Gay Index*), oraz posiadają różnorodne *amenities*, czyli atrakcje, udogodnienia, wygody itp.

Warto podkreślić, za R. Floridą, iż „miejsca charakteryzujące się istnieniem silnych więzi i wysokim poziomem tradycyjnie pojmowanego kapitału społecznego stwarzają uprzywilejowaną pozycję osobom należącym do takiej wspólnoty i sprzyjają „stabilności” (lecz jednocześnie mogą wykluczyć „obcych”), podczas gdy miejsca posiadające słabsze „sieci” i „więzi” są bardziej otwarte na osoby przychodzące z zewnątrz, w tym samym promują nowe kombinacje zasobów i idei”⁴⁸. Stąd, zdaniem Floridy, współcześnie stymulantą procesów rozwojowych w regionie jest kapitał kreatywny, a nie kapitał społeczny, jak uważał R. Putnam, który twierdził, iż wzrost gospodarczy regionu związany jest ze wspólnotami (*communities*), w których ludzie i firmy tworzą i rozwijają silne więzi.

5. Zakończenie

Akceptując – na poziomie generalistów – założenia przedstawionych powyżej koncepcji roli poszczególnych rodzajów kapitałów w rozwoju gospodarczym, podjęto próbę redefinicji czynnika kreatywności. Oczywiście, istnieje zgoda z konstatacją, iż współczesny region ekonomiczny powinien być maksymalnie nasączony cechami 3T, jednak równocześnie – aby determinanty wskazane przez Floridę mogły efektywnie pobudzać i wspierać rozwój terytorium – powinny być intensywnie włączane w procesy usieciowienia. Już Robert Lucas, laureat Nagrody Nobla z ekonomii w 1995 r., w dyskusji na temat czynników wzrostu gospodarczego, stwierdzając, że „przecież ludzie płacą czynsze na Manhattanie czy w centrum Chicago, dlatego właśnie, by być blisko innych ludzi”⁴⁹, wskazał istnienie „siły wiążącej”, która przyczynia się do gromadzenia kreatywnych ludzi w jednym miejscu, którzy z racji swojej wysokiej wydajności napędzają wysokie tempo wzrostu gospodarczego. Na-

⁴⁷ http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Brief_116_B4P.pdf, s. 4 (5.08.2011).

⁴⁸ J. Białek, A. Oleksiuk, *Gospodarka i Geopolityka. Dokąd zmierza świat?*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009, s. 291.

⁴⁹ Tamże, s. 347.

wiążąc do prac Jane Jacobs⁵⁰, można stwierdzić, że działanie owej „siły wiążącej” polega na efekcie mnożnikowym powstającym w rezultacie zgromadzenia w danym miejscu wielu utalentowanych ludzi. To właśnie skupienie takich ludzi sprawia, że miasta i regiony są jednostkami decydującymi o światowym postępie, lecz aby pozostały na właściwej pozycji w grze konkurencyjnej, funkcjonując zgodnie z polityką „globalnego mandatu”, muszą stworzyć warunki sprzyjające optymalnej internacjonalizacji ich dysypatywnych struktur zdominowanych horyzontalnymi połączeniami pomiędzy kreatywnymi podmiotami.

Ponadto nowe zjawiska w rozwoju społeczno-gospodarczym poszczególnych terytoriów powinny determinować różnorodność branżową wytwórczości przy znacznym udziale produkcji przemysłowej zaawansowanej techniki i usług wiedzy, innowacyjną przedsiębiorczość, społeczną gotowość akceptacji międzynarodowych standardów w procesach produkcji i konsumpcji, dużą podaż informacji i łatwość dostępu do elektronicznych sieci informacyjnych oraz wysoki poziom rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Cechami charakterystycznymi gospodarki regionu, która zasługuje na miano GOW, są również⁵¹: wysoki poziom wykształcenia ludności (np. ponad 20% pracujących z wykształceniem wyższym), zdolność podnoszenia kwalifikacji, duża mobilność zawodowa ludności, wysoka wydajność pracy w gospodarce (np. ponad 20 tys. euro PKB *per capita*), znaczące nakłady na badania i rozwój oraz edukację (w UE ponad 3% PKB), ograniczone intraregionalne dysproporcje rozwoju ułatwiające przepływy wiedzy i informacji oraz występowanie lokalnych ośrodków naukowo-badawczych, najlepiej metropolii zapewniających dodatkowe zewnętrzne korzyści aglomeracji. Wydaje się, że dla podnoszenia innowacyjności w regionie i budowania jego nowoczesnej, usieciowionej struktury gospodarczej opartej na wiedzy konieczne jest umiejętne łączenie i wykorzystywanie zarówno egzogenicznych, jak i endogenicznych czynników. Działaniom tym sprzyja zaangażowanie sektora publicznego i prywatnego w finansowanie badań i rozwoju oraz tworzenie wewnętrznego potencjału naukowo-badawczego, mimo rosnących możliwości wykorzystywania zewnętrznych czynników postępu naukowo-technicznego w przemyśle, zwłaszcza w tzw. przemysłach kultury, wpisujących się w nowy nurt myślenia o kapitale kreatywnym.

Literatura

- Białek J., Oleksiuk A., *Gospodarka i Geopolityka. Dokąd zmierza świat?*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009.
- Chojnicki Z., Czyż T., *Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006.

---

⁵⁰ J. Jacobs, *The Economy of Cities*, Random House, New York 1969.

⁵¹ Zob. szerzej: W.M. Gaczek, *Gospodarka oparta na wiedzy w regionach europejskich*, Wydawnictwo Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Studia, t. 118, Warszawa 2009.

- Churski P., *Rozwój regionalny w warunkach transformacji gospodarczej i integracji europejskiej*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Regionalny wymiar integracji europejskiej*, red. S. Ciok, D. Ilnicki, t. VIII/1, Wydawnictwo Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Coleman J.S., *A rational choice perspective on economic sociology*, [w:] *The Handbook of Economic Sociology*, red. N.J. Smelser, R. Swedberg, Princeton University Press, Princeton 1994.
- Coleman J.S., *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Mass 1994.
- Domański B., *Historia i przyszłość europejskich regionów – w poszukiwaniu nowych podejść*, [w:] *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, red. P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, t. 1, Wydawnictwo Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Drucker P., *Praktyka zarządzania*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1994.
- Everyday Life*, Basic Books, New York 2002.
- Florida R., *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York–London 2005.
- Florida R., *The Rise of the Creative Class, and How it's Transforming Work. Leisure, Community and Florida R.* i in., *The University and the Creative Economy*, <http://www.creativeclass.org> (10.04.2011).
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997.
- Gaczek W.M., *Gospodarka oparta na wiedzy w regionach europejskich*, Wydawnictwo Komitetu Przemysłowego Zagospodarowania Kraju PAN, Studia, t. 118, Warszawa 2009.
- Haffer M., *Innowacyjność przedsiębiorstw jako czynnik wzrostu gospodarczego*, [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego*, red. M. Haffer, W. Karaszewski, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 2004.
- Harmaakorpi V., Uotila T., *Building regional visionary capability. Futures research in resource-based regional development*, "Technological Forecasting And Social Change" 2006, no. 73.
- Homans G.C., *Social Behavior, Its Elementary Forms*, Harcourt, Brace and World, New York 1961, s. 386, [cyt. za:] Z.J. Stańczyk, *Kapitał społeczny a społeczna gospodarka rynkowa*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa w Polsce. Model a rzeczywistość*, red. S. Partycki, Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2000.
- http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Brief_116_B4P.pdf (5.08.2011).
- Jacobs J., *The Economy of Cities*, Random House, New York 1969.
- Jewtuchowicz A., *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionu*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004.
- Jordan B., *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Polity Press 1996, [cyt. za:] K.W. Frieske, *Marginalność społeczna – normalność i patologia*, [w:] *Marginalność i procesy marginalizacji*, red. K.W. Frieske, Wydawnictwo IPiSS, Warszawa 1999.
- Kaliński M., *Państwo w kreatywnej gospodarce XXI wieku*, [w:] *Spółeczeństwo i gospodarka w Europie XXI wieku*, red. G. Wrzeszcz-Kamińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Kapitał ludzki w gospodarce*, red. D. Kopycińska, PTE, Szczecin 2003.
- Kiersztyn A., *Kapitał społeczny-ideologiczne konteksty pojęcia*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Klimczak B., *Wybrane problemy i zastosowania ekonomii instytucjonalnej*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2006.
- Korenik S., *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011.

- Kukliński A., *Ku kreatywnej Europie XXI wieku. Artykuł dyskusyjny*, [w:] *Unia Europejska w kontekście Strategii Lizbońskiej oraz gospodarki i społeczeństwa wiedzy w Polsce*, red. E. Okoń-Horodyńska, K. Piech, Wydawnictwo Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2006.
- Landry Ch., *The Creative City, A Toolkit Urban Innovators Earthscan* 2000.
- Loury G., *A dynamic theory of racial income differences*, [w:] *Women, Minorities and Employment Discrimination*, red. P.A. Wallace, A. Le Mund, Lexington Books, Lexington, Mass 1977.
- Madej T., Danecki A., Zasadzki W., *Pomorze Zachodnie – nowe wyzwania dla polityki regionalnej i lokalnej*, Polityka Gospodarcza nr 1, Wydawnictwo SGH, Warszawa 1999.
- Malecki E.J., *Kapitał społeczny w kontekście regionalnym*, [w:], *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, red. P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, t. 1, Wydawnictwo Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Matysiak A., *Reprodukcja kapitału społecznego w gospodarce*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Measuring what people know. Human capital accounting for the knowledge economy*, OECD, Paris 1996.
- Miszczak K., *Dylematy rozwoju regionu ekonomicznego w świetle wyzwań XXI wieku*, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2012.
- Olson M., *The Logic of Collective Actions, Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press 1965, J.M. Buchanan, *An Economic Theory of Clubs*, "Economica" 1965, no. 32.
- Polak W., *Rola kapitału ludzkiego w gospodarce*, [w:] *Spółczesność i gospodarka w Europie XXI wieku*, red. G. Wrzeszcz-Kamińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Portes A., *Social capital, Its origins and applications in modern sociology*, "Annual Review of Sociology" 1998, vol. 24.
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki – wersja zatwierdzona przez Komisję Europejską*, <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/NSS/programy/krajowe/pokl/oprojekcie/>, s. 5 (20.01.2011).
- Putnam R.D., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
- Putnam R.D., *E pluribus unum, diversity and community in the twenty-first century*, "Scandinavian Political Studies" 2007, vol. 30, no. 2.
- Romer P., *Endogenous technological change*, "Journal of Political Economy" 1990, vol. 98, no. 5, part 2.
- Sobol A., *Spoleczne aspekty lokalnego rozwoju zrównoważonego-doświadczenia gmin polskich i szwedzkich*, s. 3, referat pobrany ze strony Katedry Ekonomii Ekologicznej (materiał na prawach rękopisu), <http://www.kee.ae.wroc.pl> (11.11.2010).
- Swianiewicz P., *Nowe interpretacje teoretyczne polityki miejskiej*, "Studia Regionalne i Lokalne" 2005, nr 2.
- The Creative Compact, An Economic and Social Agenda for the Creative Age*, <http://www.creative-class.org> (10.04.2011).
- Theiss M., *Kapitał społeczny środowiska lokalnego – pojęcie i wskaźniki*, skrót prezentacji z seminarium naukowego „Kapitał społeczny i środowisko lokalne, potrzeby i możliwości”, 3 III 2004, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego.
- Tomys I., *Istota wiedzy w gospodarce XXI wieku. Wybrane aspekty socjologiczne*, [w:] *Spółczesność i gospodarka w Europie XXI wieku*, red. G. Wrzeszcz-Kamińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Tondl G., *Convergence after divergence? Regional Growth in Europe*, Verlag, Wien–New York 2001.
- Törnqvist G., *Creativity and the Renewal of Region Life*, [w:] *Creativity and context*, red. A. Buttner, "Lund Studies in Geography" 1983, Series B, 50.
- Wierzbolowski J., *Unia Europejska wobec wyzwań gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2007.

Wronowska G., *Czynniki kształtujące kapitał ludzki w krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza*, [w:] *Kapitał ludzki jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, red. D. Kopycińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006.

SOCIAL CAPITAL, HUMAN CAPITAL AND CREATIVE CAPITAL IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary: The paper briefly characterizes the concept of role of particular types of capitals in the economic development. The author undertakes an attempt of redefinition of creativity index. Special attention is paid to various operationalizations of social capital and problems related to local social capital. The article describes the specificity of human capital and the differences between knowledge-based economy and creative economy. In the face of contemporary challenges for regional development connected with social capital, human capital and creative capital the author suggests possible directions of operations in the management of social and economic space.

Keywords: social capital, human capital, creativity, regional development.